

Od obdivu k zatracení: česká recepce Julese Romainse

Jiří Smrčka
Univerzita Karlova
smrckaj@msmt.cz

FROM ADMIRATION TO DAMNATION: THE CZECH RECEPTION OF JULES ROMAINS

The article discusses the transformation of the relationship of Czech literature to the French writer Jules Romain, the chief representative of Unanimism, during the 20th century. In the period before and just after WWI, the emerging generation of authors received him with almost boundless admiration. In the interwar period, he was ideologically aligned with Karel Čapek's generation and was publicly presented in the Czech cultural environment as the leading representative of contemporary French writing. A turning point came in the autumn of 1938, when, as a proponent of the idea of pacifism, he defended the principles of the Munich Agreement. Romain, originally seen as a friend of the Czechs, became a symbol of the French betrayal. After 1948, Romain's post-Munich positions were placed in the context of the premises of Unanimism, which, in the perspective of the Marxist approach to literature, appeared to be ideologically mistaken because it neglected the agency of class aspects in the dynamics of society. Romain thus fell into the periphery of interest and into near oblivion. Only one-third of his major novel cycle *Men of Good Will* remains translated into Czech.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Jules Romain — unanimismus — společenský román
Jules Romain — unanimism — social novel

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366729.2022.1.9>

Jules Romain, vlastním jménem Louis Farigoule (1885–1972), je jednou z nejvýraznějších „zapomenutých“ osobností francouzské literatury 20. století. Jeho jméno bývá spojováno především s unanimismem, avšak zájem o Romainovu literární tvorbu se neomezuje jen na tento umělecký směr hledající svůj ideál v jednomyslnosti lidského kolektivu. Romainova veřejná, společenská a politická angažovanost představovala natolik důležitou paralelu k umělecké práci, že významnou měrou determinovala recepci jeho literárních textů.

Tento článek se bude zabývat českou recepcí Romainovy tvorby a ukáže, že šlo o recepci výrazně dobově podmíněnou. Faktory, které měly vliv na její proměnu, byly jednak přirozeně evoluční (střídání generací spojené s hledáním nově rezonujících estetických východisek pro uměleckou tvorbu) a jednak zlomové (politické události způsobující radikální změnu diskurzu). Ačkoliv článek zachycuje českou recepci díla J. Romainse v rozsahu celého 20. století, klade si za cíl prozkoumat zejména změnu

diskurzu, k níž došlo v důsledku politických událostí roku 1938 a jejich dopadů na recepci ve druhé polovině 20. století. Vztah představitelů české literatury k J. Romainsovi v desátých a dvacátých letech 20. století je již částečně zpracován zásluhou studií Naděždy Macurové¹ a především Zuzany Říhové². Kulturněpolitickým aspektům vztahu českého PEN klubu a Julese Romainse v roce 1938 se věnuje monografie Petry Krátké³. Oproti tomu chybí ucelený pohled na českou recepci Romainsovy tvorby pro divadlo a stěžejního románového cyklu *Lidé dobré vůle*. Zcela prázdné místo pak zůstává po roce 1938, kdy Jules Romainse mizí z české literatury, aniž by se do ní v budoucnu plnohodnotně vrátil. Cílem článku je vyplnit tuto badatelskou mezeru a zjistit, jakým způsobem byl v českém kontextu ve druhé polovině 20. století hodnocen a také jaké byly příčiny recepčního obratu, k němuž došlo na přelomu let 1938 a 1939 a jenž ostře kontrastuje s převažujícím adoračním přístupem před první světovou válkou a v období prvorepublikového Československa.

IDOLEM MLADÉ GENERACE

Jméno Julese Romainse v českém literárním prostředí poprvé zaznívá v uměleckých diskusích před první světovou válkou. Nastupující generace v čele s Karlem Čapkem považuje Romainse za vzor moderně smýšlejícího autora, jehož unanimitické pojetí světa rezonuje s názory mladé literatury a naplňuje představy o podobě a funkci umění v nové době. Unanimitické teze o konci individuality a jejím rozpuštění v davu odpovídají dobově rezonující potřebě jedince „někam patřit“, identifikovat se s druhými, být součástí celku. Kolektivita se stává pro unanimitisty současně odpovědí na otázku individua po východisku z úzkosti osamění. Úkolem moderní literatury je podle Romainse přesunout zájem od individuální duše k duši kolektivní. Tato optika odráží soudobé poznatky psychologie davu (jak ji rozpracoval například Gustave Le Bon). Romainse teoretické principy unanimitismu důsledně aplikuje ve své umělecké tvorbě. Vydáním sbírky *La Vie unanime* (1908), která se stala básnickým manifestem unanimitismu, došlo k propojení Romainsovy vize unanimitismu se skupinou l'Abbaye de Créteil (Créteilské opatství). Skupina sdružovala umělce jen o málo let starší než Romainse a s podobnými názory na uměleckou tvorbu (v české literatuře byli později známi zejména Georges Duhamel a Charles Vildrac). S Romainsovým konceptem unanimitismu se však členové Opatství nikdy úplně neztotožnili. V jejich pojetí nebyl unanimitismus spojen s „rozplynutím individuality v kolektivní duši“,⁴ ale spíše s tematizací dobrého lidského srdce hledajícího své místo ve světě.

Přestože stěžejní Romainsovy texty naplňující unanimitická východiska vznikly už kolem roku 1910, v době nástupu Čapkovy generace ještě nebyly pořízeny jejich české překlady. S výjimkou úzkého okruhu zasvěcenců tak zůstávaly českým čtenářům neznámé. Byl to právě K. Čapek, který věnoval v období před rokem 1914 Romain-

1 Macurová 1986 a 1987.

2 Říhová 2016; Malá 2013.

3 Krátká 2003.

4 Říhová 2016, s. 111.

sově tvorbě značnou pozornost.⁵ Přibližoval českému prostředí Romainsovy unanimistické teze i s ukázkami některých textů a zasazoval se o obhajobu jejich estetických východisek.⁶ Spor o Romainse se stal tématem generačního střetu s Františkem Xavěrem Šaldou. Šalda dráždil obdiv mladých k Romainsovi, jehož tvůrčí koncepci i literární texty sám považoval za neprávem adorované. Unanimismus hodnotil jako pouhý módní výstřelek. V roce 1913 se ironicky vyjadřuje: „Jules Romain jest některým mezi našimi nejmladšími božstvem, při němž se přísahá, posledním a nejvyšším vrcholem, k němuž dospěla básnická myšlenka francouzská.“⁷ Konceptu unanimismu vytýká absenci řádného estetického zakotvení a jeví se mu jen jako aplikace několika vybraných sociologických tezí o psychologii davu na uměleckou tvorbu, přičemž Romainse podle jeho soudu úmyslně unanimistickou metodu nadhodnocuje a vydává ji za zásadní obrat v umění, jímž podle Šaldy rozhodně není. Důkaz omezenosti Romainsova konceptu Šalda spatřuje v rychlém vyčerpání uměleckých prostředků, takže v nových textech unanimistickému autorovi nezbyvá nic jiného než schematicky opakovat stále tytéž postupy. Polemiku vedl Šalda nejen s Karlem Čapkem, ale také s Josefem Kodíčkem, který patřil spolu s Richardem Weinerem a dalšími k čelním Romainsovým zastáncům. V polemice s Kodíčkem (otištěné v *České kultuře* 5. 12. 1913) označuje Šalda za klíčový nedostatek Romainsovy metody rozpor mezi ambiciózností unanimistické koncepce na straně jedné a jejím uměleckým ztvárněním na straně druhé.⁸

S Romainsovým dílem se mohli čeští čtenáři seznámit teprve po skončení války, kdy Čapek zařadil jeho dvě básně „Jednou“ (ze sbírky *La Vie unanime*) a „Evropa“ do svého výboru *Francouzská poezie nové doby*. Současně vyšla v českých překladech většina Romainsových stěžejních předválečných prozaických textů.⁹ Poválečná avantgarda v okouzlení Romainsem na generaci K. Čapka navazovala. Mladým autorům unanimismus imponoval svým důrazem na vědomí kolektivní sounáležitosti a představa, že posláním moderního literárního díla je vyjadřovat splynutí jednotlivce s ostatními v jednotu davu, konvenovala uměleckému cítění poválečné avantgardy a inspirativně souzněla s postuláty proletářského umění. Nekritické okouzlení

5 Srov. Čapek 2018a a 2018b.

6 K. Čapek si například vybírá Romainsovo drama *L'Armée dans la ville* (1911), aby jeho prostřednictvím v časopise *Scéna* (roč. 1913) vyložil stěžejní principy unanimistického dramatu.

7 Šalda 1954a, s. 225.

8 „Já nepsal studie o Romainsovi a jeho unanimismu, nýbrž pronesl jsem letmou poznámku o něm v referátě o knize jiné a dopadla sympaticky proto, že četl jsem nedávno předtím knihu Romainsovu *Vie unanime*‘ a měl jsem v mysli silný dojem z této knihy, kterou i nyní pokládám za dílo ne nevýznamné. Ale od té doby četl jsem Romainsovy romány *Mort de quelqu'un*‘ a *Les Copains*‘ a viděl jsem, že *nezdržel, co sliboval*; obě knihy, zvláště poslední, jsou prázdné a pusté. *Co se přihodilo mně, přihodilo se i tisícům Francouzů a mezi nimi literátům z profese: zklamali se v Romainsovi jako já*. Všecky skoro kritické články o Romainsovi, které jsem četl, mluví o tom, že jej opouštějí jeho vyznavači a stoupenci! [...] Pan Romainse není zatím ještě českou bolestí; ani básně, ani romány, ani traktáty jeho se k nám posud nepřekládají, nemá posud v Čechách ani žáků, ani kritiků, má jen... své Čapky a Kodíčky a ti nedávají mně ani záruky, že jej dobře znají“ (Šalda 1954b, s. 235–236).

9 *Novely Kumpáni* (1919, přel. R. Weiner), *Na nábrežích Villette* (1920, přel. L. Rašín pod titulem *Na březích Villette*), *Kdosi umřel* (1921, přel. J. Pospíšilová), *Donogoo Tonka: Kinoromán* (1925, přel. Z. Kalista), *Obrozené městečko* (1928, přel. J. Zaorálek).

Romainsem trvalo až do nástupu poetismu. Jak upozorňuje Zuzana Říhová, teprve od poloviny dvacátých let se začínají někteří představitelé české avantgardy či jejich generační současníci od Romainse odvracet a unanimitické metodě vytýkat nedostatky.¹⁰ Všimají si (například František Götz) omezenosti Romainsovy perspektivy při zobrazování skutečnosti, a tedy jisté monotónnosti nebo stereotypnosti v jeho textech. Fakticky tak dávají za pravdu předválečnému Šaldovi.

Sám Romainse se ve dvacátých letech intenzivně věnuje dramatické tvorbě. Divadlo a možnosti textu divadelní hry mu skýtají prostor k dalšímu rozvíjení unanimitických východisek.¹¹ V jevištní tvorbě unanimitismus souzní s dobovým konceptem zástupového dramatu, využívajícím pro dramatickou akci sbor (zástup) jako kolektivní postavu. Z více než desítky Romainsových textů pro divadlo měly na českých scénách ve dvacátých a třicátých letech premiéru hry *Prostopášík pan Le Trouhadec* (Národní divadlo 1924, přel. A. Bernášek, režie K. Čapek), *Knock aneb Triumf medicíny* (Městské divadlo na Královských Vinohradech 1924, přel. S. Hanuš, režie J. Kvapil), *Diktátor* (Národní divadlo 1927, přel. R. Weiner, režie K. H. Hilar), *Donogoo Tonka* (Zemské divadlo v Brně 1931, režie J. Honzl) a *Král v masce* (Zemské divadlo v Brně 1933, přel. Z. Horák, režie A. Podhorský). Skutečnost, že v polovině dvacátých let již Romainse není českou avantgardou přijímán výhradně nekriticky, dokazuje mimo jiné rezervované hodnocení od Vladislava Vančury v referátu na uvedení hry *Prostopášík pan Le Trouhadec* v Národním divadle:

Francouz, Jules Romainse, autor z nejlepších, jenž, kdyby šlo o filozofii a prózu, byl by klasickým příkladem tvorby, která se obrací ke kolektivitě a společenským jevům, kde osobnost se ztrácí, aby přijala davovou psychologii a vůli: týž Romainse ve hře *Prostopášík* stěží je velkým umělcem.¹²

Vančura hře vytýká nevěrohodnost zobrazovaných situací, nahodilost zápletky a trivializující situační komiku.

Na sklonku dvacátých let přijíždí Romainse opakovaně do Prahy. Oficiální ráz má jeho návštěva v lednu 1928, kdy se na pozvání Národního divadla účastní jedné z repríz hry *Diktátor*, veřejně proslovuje přednášky o unanimitismu a vykonává řadu společenských návštěv. Atmosféru Romainsových návštěv Prahy zaznamenává Pravoslav Kneidl, který si všimá, že jeho příjezd v lednu 1928 byl v dobovém tisku „oznamován, dementován, znovu připravován, jako by se jednalo o návštěvu nějakého panovníka“.¹³ V průběhu pražské návštěvy jsou Romainsovi prokazovány značné počty, přičemž se o něho kromě Karla Čapka starají další přední osobnosti domácí literární scény, zejména nakladatel Otakar Štorch-Mariene, dramatik Edmond Konrád a další.¹⁴ Příznačné je, jakým způsobem Čapek charakterizuje Romainsovu osobnost. Ve stati

10 Říhová 2016, s. 129.

11 Srov. Norish 2011.

12 Vančura 1972, s. 279.

13 Kneidl 2005, s. 288.

14 O Romainsově návštěvě Prahy podrobně referoval jak K. Čapek v *Lidových novinách* 14. 1. 1928, tak O. Štorch-Mariene v *Rozpravách Aventina*, 1927–1928, č. 9, které mu věnovaly téměř monotematické číslo.

„Jules Romains v Praze“ si dává záležet, aby vykreslil Romainse jako typ „obyčejného člověka“:

Známe ho hezky dávno z divadla i z knížek; z mladší francouzské literatury je u nás autorem tak asi nejvíce zdomácněným. [...] Takový je to člověk: docela milý a prostý, trochu nosatý a trochu paťatý, jako jsou jiní lidé, které potkáváme na ulici, okouzlený obyčejnými věcmi, které nejsou turistickou pozoruhodností, ochotný sdílet se s námi o naše housky, o naše pivo, o kus bezstarostného povídání a o to pěkné, co ani kolem sebe pro samý návyk nevidíme.¹⁵

Citovaný text ukazuje, jak duchovní spřízněnost K. Čapka s J. Romainsem krystalizovala ve vnímání světa jako živého celku tvořeného „obyčejnými lidmi“. Téma obyčejného člověka jako jednotky kolektivní duše (a hybné síly společenské dynamiky) se ostatně pro Romainse stane ve třicátých a čtyřicátých letech hlavním směrem uvažování, jímž bude rozvíjet unanimitické teze.

V roce 1931 vychází v nakladatelství Symposion Rudolfa Škeříka český překlad Romainsovy románové trilogie z dvacátých let *Psyché* (přel. Josef Heyduk), v níž autor na příběhu vztahu měšťanské dívky a námořníka analyzuje možnosti duchovního, tělesného a citového splynutí. Až do roku 1937 je to poslední Romainsovův prozaický text přeložený do češtiny. V mezích již Romains začíná pracovat na románovém cyklu *Lidé dobré vůle*, který se má stát, jak sám píše, jeho životním dílem.¹⁶

AUTOR A JEHO OPUS MAGNUM

Jules Romains dlouhodobě promýšlel vznik rozsáhlého románu-řeky, jehož koncepce měla být zcela odlišná od všech doposud existujících románových cyklů. Stěžejním principem cyklu mělo být zrušení hlavní postavy, případně dobově populární postavy-rodiny (kdy román sleduje osudy různých generací nebo větví jedné rodiny), a její nahrazení otevřeným počtem postav, které prožívají na sobě nezávislé osudy, jež se v průběhu románového cyklu zpravidla ani vzájemně neprotnou. Pojítkem mezi dílčími osudy se pak stává časoprostor, tatáž doba, do níž jsou jednotlivé epizody zasazeny. Z každodenního jednání, myšlenkových pochodů, přirozených tužeb i obav rozličných postav z různých společenských vrstev, které se odehrávají ve stejné době a často simultánně, povstává duch doby. Jeho postupná proměna kopíruje společenské změny. Ke skutečnému poznání ducha společnosti se podle Romainse nedobere prostřednictvím činů výjimečných jedinců, ale zobrazením simultánně se odehrávající každodennosti.

První díl *Lidé dobré vůle* — *Šestého října* vyšel ve Francii v roce 1932. Autor ho zasadil do roku 1908, kdy zprávy o událostech na Balkáně a vyhlášení nezávislosti

¹⁵ Čapek 2018c, s. 132.

¹⁶ V „Předmluvě k českému vydání“ Romains píše: „Lidé dobré vůle jsou podle mého přesvědčení nejvýznamnější mé dílo; dílo, do kterého jsem vložil nejvíce svých myšlenek, svých zkušeností, svého názoru na svět; dílo, podle kterého chci nejraději být souzen“ (Romains 1937, s. 5).

Bulharska otřásají bezstarostným klidem všedního života. Do života Pařížanů náznakem proniká strach z možných důsledků eskalujícího mezinárodního napětí, který bude v následujících dílech zaznívat stále znepokojivěji a naléhavěji. Současně vyšel druhý díl *Lidé dobré vůle — Quinettův zločin*, v němž Romaines využil atraktivní kriminální zápletku s postavou podivínského knihaře zapleteného shodou okolností do vraždy. V následujících letech Romaines postupoval v systematickém psaní dvou dílů ročně. Poslední, dvacátý sedmý díl *Lidé dobré vůle — Le 7 octobre* (Sedmého října), vydal až po druhé světové válce. Děj tohoto svazku se odehrává v roce 1933 v ovzduší nové doby, z níž vyzařuje všeobecná víra v mír a optimistickou budoucnost.

O promyšlenosti koncepce románového cyklu svědčí autorské komentáře na začátku prvního dílu („Předmluva“), na konci čtvrtého dílu („Autor čtenářům“) a na konci dvacátého sedmého dílu („L’auteur aux lecteurs“; Autor čtenářům). Romaines v nich předestírá svůj umělecký záměr a odůvodňuje koncepci cyklu. V „Předmluvě“ se vymezuje vůči rozsáhlým románovým cyklům 19. století (Balzakové *Lidské komedii*, Zolovým *Rougon-Macquartům*) a 20. století (Rollandovu *Janu Kryštofovi*, Proustovu *Hledání ztraceného času*, Galsworthyho *Sáze rodu Forsytů* nebo Mannovým *Buddenbrookovým*). Svěřuje se s úmyslem vytvořit nový typ románu, který zobrazí společnost odlišným způsobem.¹⁷ Namísto lineárního nebo řetězového vyprávění spojeného s určitou postavou volí Romaines narativní postup spočívající v tříšti epizod tvořené útržky osudů několika desítek postav. Příběhové linky jednotlivých postav jsou někdy jen naznačeny, jindy více rozvedeny. Autor v souladu se svou vypravěčskou strategií neváhá kdykoliv postavu opustit, aniž se zajímá o její další osud. Počet postav (a tedy dějových linií) ponechává otevřený a k postavám známým z předchozích dílů přidává podle potřeby další. Těkává metoda vyprávění, kdy epizoda není „uzavřeným příběhem“, ale jen úlohem příběhu, sondou, jejímž prostřednictvím vstupujeme do centra dění určité události, představuje dráždivou hru, neboť Romainsovi přirozeně nejde o příběhy samotné, nýbrž o prostředek, který mu umožňuje nahlédnout do mentality kterékoliv typizované postavy, do jejího uvažování a přemýšlení o světě. Právě v této metodě lze spatřovat jedinečnost Romainsova experimentu. Duch doby je v Romainsově intenci tvořen tříšti každodenních drobných událostí milionů lidí, které se odehrávají současně a společně se skládají v celek. Duchu doby neporozumíme prostřednictvím jediného velkého příběhu, ale až v rámci celku, jenž vystoupí z mozaiky mnoha vzájemně nesouvisejících simultánně se odehrávajících epizod. Jde o panoramatickou metodu, kterou se Romaines snaží zachytit dynamiku francouzské (přesněji řečeno pařížské) společnosti v průběhu jednoho čtvrtstoletí. Ačkoliv podstatná část epizod románového cyklu osciluje kolem postav (bývalých) spolužáků z École normale supérieure Jalleze a Jerphaniona (kterého lze interpretovat jako Romainsovo alter ego), není autorovým úmyslem vylíčit jejich individuální životní cesty, ale vystihnout, jak jedinci z různých sociálních vrstev přemýšlejí a prožívají události svých životů ve stejné době, či dokonce ve stejných okamžicích.

V češtině začínají *Lidé dobré vůle* vycházet v roce 1937 v nakladatelství František Borový v edici *Knihovna nové Evropy* řízené Ferdinandem Peroutkou s grafickou úpravou Františka Muziky a obálkou Eduarda Miléna. Autorem českého překladu

17 Romaines 1937, s. 13.

se stal Jaroslav Zaorálek.¹⁸ Během roku 1937 vycházejí čtyři díly, v následujícím roce dalších pět. Sám Jules Romaines opatřil první díl „Předmlouvou k českému vydání“, v níž vysvětluje svůj umělecký záměr a oceňuje českého čtenáře jako vyspělého recipienta náročné literatury. Vyrovnává se mimo jiné s obavou, že jeho literární styl nebude považován za dostatečně progresivní — modernost *Lidí dobré vůle* nemá podle autora spočívat v módně stylizovaném experimentování, ale v originální narativní perspektivě zachycení světa.

České vydání *Lidí dobré vůle* zaznamenalo značný ohlas a bylo pečlivě recenzováno. Velkou kritickou pozornost věnoval každému dílu v *Lidových novinách* Václav Černý. Ve svých recenzích vysoce oceňoval jak Romainsovu jedinečnou románovou koncepci, tak jeho vypravěčský styl. Za rozhodující atribut *Lidí dobré vůle* označil jejich odlišnost od typického románu-řeky francouzské literatury třicátých let 20. století, v němž autor zpravidla staví do popředí osudy jedné rodiny sledované z generace na generaci. Romainsovu koncepci nazývá „románovou encyklopedií“.¹⁹ Upozorňuje na to, že autor se v rámci svého záměru zobrazit společnost v její složitosti cíleně snaží vyvarovat tradiční románovosti: „nečinit život pravděpodobnějším, než je, nechtít být realistou realističtějším než sama skutečnost.“²⁰ Černý si přirozeně všimá souvislosti mezi koncepcí románového cyklu a unanimitickými východisky, která ovlivnila Romainsovo vnímání přirozeného světa a jeho literární ztvárnění. S každým dalším dílem se pak Černému jeví *Lidé dobré vůle* zdařilejší, myšlenkově hlubší a v poučeném čtenáři silněji rezonující.²¹

Absence hlavní postavy i centrální dějové linie, útržkovitost situací a epizod, které mohou být vnímány jako projev autorovy umělecké nedostatečnosti či neschopnosti zvládnout rozsah vytyčeného úkolu (a jak dále ukážeme, ve druhé polovině 20. století čeští literární historici Romainsovu narativní techniku takto skutečně interpretovali), přirozeně ztěžuje čtenářskou recepci cyklu. Oproti tomu Václav Černý v této narativní metodě spatřuje literární jedinečnost a stylovou originalitu. V recenzi k osmému dílu *Lidé dobré vůle — Venkov* konstatuje: „už jsme měli příležitost říci, že tento bezbřehý a zdánlivě roztržštěný a rozptýlený román je ve skutečnosti pečlivě prokomponován.“²² Navzdory účelnosti takto pojaté kompozice zůstává nezanedbatelně problematizujícím recepčním faktorem celkový rozsah cyklu. Navíc Romainsova tvůrčí koncepce neumožňuje označit klíčový svazek nebo zásadní pasáž, která by mohla být považována za jádro cyklu. Ve francouzském prostředí je jako myšlenkově nejzávažnější hodnocen patnáctý díl *Lidé dobré vůle — Prélude à Verdun*

18 *Lexikon české literatury* 4 pod heslem Jaroslav Zaorálek chybně připisuje *Hledače církve* (sedmý díl *Lidí dobré vůle*) spisovateli Romainu Rollandovi (Zizler 2008, s. 1680).

19 Vodítko k interpretaci *Lidí dobré vůle* jako „románové encyklopedie“ poskytuje sám autor, když každý díl opatřil pro beletrii netypickým „resumé dílu“ a „rejstříkem postav“.

20 Černý 2016, s. 279.

21 V souvislosti s okouzlením Václava Černého *Lidmi dobré vůle* lze spekulovat, zda tato skutečnost nepřispěla k jejich nepřívznivému hodnocení českou literární historií v období po roce 1948. Zvláště s ohledem na nepřátelství mezi Václavem Černým a Vladimírem Brettem, romanistou, jenž od padesátých do osmdesátých let určoval oficiální podobu výkladu dějin francouzské literatury a hodnocení jednotlivých autorů.

22 Černý 2016, s. 218.

(Předehra k Verdunu; 1938) a šestnáctý díl *Verdun* (1938), zobrazující traumatizující události první světové války. Je pochopitelné, že jejich společenský význam umocnil rok prvního vydání, kdy Evropa balancovala na hraně dalšího velkého konfliktu. Do češtiny již přeloženy nebyly.

Nejen V. Černý, ale i další recenzenti přijali české vydání Romainsova románového cyklu velmi příznivě. Svůj úsudek o J. Romainsovi přehodnotil ve třicátých letech i F. X. Šalda, který se sice k českému vydání *Lidí dobré vůle* již vyjádřit nestihl, ale z jeho dřívějších studií je pravděpodobné, že Romainsovo cyklus musel znát z francouzského originálu. S Romainsovým narativním stylem poměřil například romány M. Majerové *Siréna* a K. Nového *Chceme žít*:

Jules Romains jest, jak každý ví, velmi silný teoretik a metodik, duch sklonů přímo vědeckých, který velmi dobře fundoval a učlenil svou teorii sociologické belletrii. Vedle něho je Marie Majerová pouhá improvizátorka. [...] To v unanimistických románech Jules Romainsových žijí lidé nekonečně intenzivněji, prožívají vášně, boje, zápasy myšlenkové i citové mnohem větší složitosti a odlišenosti; vedle nich vypadají hlavní postavy Marie Majerové loutkovitě a šablonovitě.²³

Představ si, kdož jsi dost literárně vzdělaný a znalý moderní literatury básnické, jak zcela jinak by si vedl v tomto případě na příklad unanimista, třebaš Jules Romains. Jak jinak hluboko by zaklínil ten svůj párek nezaměstnaných do společnosti a její stavebné útvornosti, až by je proměnil jen v její atomy, v její funkce a znaky.²⁴

Šalda, který v desátých letech odmítal ocenit Romainsovy unanimistické texty, ve třicátých letech hodnotil Romainse kladně jako představitele žánru společenského románu.

V posledním roce první Československé republiky dostupuje Romainsova popularita v české literatuře vrcholu. Již není idolem zasvěcenců, je znám širokému okruhu českých čtenářů nejen jako etablovaný a úspěšný spisovatel, ale rovněž jako společensky vysoce angažovaná osoba. Od roku 1936 zastává funkci předsedy mezinárodního PEN klubu a v červnu 1938 se stává hlavní osobností jeho pražského sjezdu. Do atmosféry sjezdu se emotivně promítají vyostřené politické události jara 1938. Význam sjezdu je v tisku prezentován jako projev sounáležitosti zahraničních spisovatelů s Československem a demonstrace obrany demokratických hodnot a solidarity s perzekvovanými i ohroženými jedinci a národy. V českém prostředí bylo méně známé Romainsovo diplomatické angažmá ve vyjednávání Francie s Německem a jeho působení ve Francouzsko-německém výboru, ve kterém se z podstaty své funkce stýkal s vysokými představiteli nacistického režimu. Paradoxně stejně jako v demokratickém Československu požíval Romains status oficiální literární celebrity také v nacistickém Německu.

Nezpochybnitelné postavení J. Romainse na české literární scéně vydrželo do dramatického podzimu 1938, kdy nastal radikální obrat.

²³ Šalda 1936, s. 318 a 320.

²⁴ Šalda 1934, s. 304.

SYMBOL SELHÁNÍ

Jak upozorňuje britská badatelka Ariane Bogainová, hluboce zakořeněný pacifismus umocněný unanimitickou vizí Evropy jako společenstva národů žijících v mírové jednotě přivedl Romainse navzdory jeho antifašistickým a zřetelně humanistickým postojům k přesvědčení, že dialog s Hitlerem je nejen možný, ale pro osud Francie a Evropy přímo nezbytný.²⁵ Jako veřejně exponovaná osobnost názorově blízká francouzskému předsedovi vlády Édouardu Daladierovi se aktivně účastnil vyjednávání s představiteli nacistického Německa. Romainsovův postoj sice nebyl mezi francouzskými intelektuály ojedinělý, ale stále silněji kontrastoval s tím, jak vnímala lidskoprávní poměry v Německu a rostoucí mezinárodní napětí část intelektuálů, včetně těch českých, kteří k osobě Romainse pociťovali důvěru a napomáhali šířit jeho popularitu v českém prostředí.

Zabránit krveprolití diplomatickou cestou znamenalo pro Romainse víc než porážka nacismu, což v jeho očích fakticky legitimizovalo jakékoli jednání, které by stabilizovalo situaci ve prospěch mírového řešení. Motiv „úzkosti z války“, z něhož pramení morální přesvědčení části racionálně uvažujících jedinců, že je třeba vytvořit jednotu, aby se „zabránilo válce za každou cenu“, se ostatně vine jako červená nit všemi díly *Lidí dobré vůle* časově situovanými do doby před první světovou válkou. Ne nadarmo se Romainsovi mladí hrdinové proměňují v „hledáče církve“ (rozuměno nikoliv ve významu náboženském, ale ve smyslu bytostné potřeby identifikovat se s některou ideologií nebo kolektivní organizací), aby mohli svoji individualitu dát do služeb nejvyššímu ideálu, za nějž považují zachování míru. Postavy *Lidí dobré vůle* až nekriticky přitakají Jeanu Jaurèsovi, francouzskému mysliteli, proslulému propagátoru idey pacifismu (zavražděn roku 1914). Romainsovův vypravěč staví v perspektivě různých postav mírový dialog a kompromis nad eskalací napětí a nesmiřitelné vyhrocování postojů a nepřestává věřit v dobrou vůli všech politiků, kteří jsou ochotni usednout za jednací stůl. Vyjednání kompromisu (byť sebevíce pokořujícího) pak Romainsovi hrdinové chápou jako trýznivou obět, která musí být účelově vykonána ve prospěch usmíření, zachování míru a života.

Bezprostřední reakce Julese Romainse na mnichovské události v září 1938 se odehrála v duchu tohoto přesvědčení vyjádřeného v *Lidech dobré vůle*. V později často citovaném projevu v Toulouse na setkání organizovaném asociací L'Union fédérale des anciens combattants et victimes de la guerre (ve zkrácené podobě ho otiskl deník *Le Temps* 31. října 1938) Romainse obhájí mnichovskou dohodu jako velkou dějinnou událost, kterou prozíravá Daladierova politika zabránila, aby byla Francie zatažena do válečného konfliktu ještě strašnějšího, než byl ten předchozí. Postoj Francie a Velké Británie Romainse ve svém projevu označuje za poučení z dějinných událostí roku 1914, kdy vyostření napětí a neochota nalézt mírové řešení dovedla Evropu k válečným hrůzám a nesmírným ztrátám na životech. Chamberlainovi, Daladierovi a Georgesu Bonnetovi (francouzskému ministru zahraničí) Romainse vyslovuje dík za jejich odvahu, vytrvalost, racionální přístup a lásku k humanitě jménem „všech lidí dobré vůle celého světa“.

V českém prostředí vyvolaly zprávy o obsahu Romainsova toulouského projevu pocity hlubokého zklamání a nezměrné frustrace. Romainse přitom nebyl mezi

25 Bogain 2013, s. 90.

francouzskými intelektuály jediný, kdo veřejně schvaloval mnichovskou dohodu. V obdobném duchu se vyjadřoval také v českém prostředí populární spisovatel André Maurois. Romainsův postoj však v očích domácí veřejnosti neznamenal jen individuální názor řadového francouzského spisovatele. Romains zastával funkci předsedy mezinárodního PEN klubu, a jeho prohlášení tedy mělo potenciál, aby bylo interpretováno jako stanovisko mezinárodní spisovatelské komunity. Zároveň je třeba vést v patrnosti, že po dvě desítky let se v českém prostředí vytvářel v osobě J. Romainse obraz nej přednějšího francouzského spisovatele své doby, humanisty a přítele Čechoslováků, který vyvrcholil okázalými poctami během zasedání mezinárodního PEN klubu v červnu 1938 v Praze. Česká periodika tehdy hojně citovala části Romainsova pražského projevu, v nichž vyslovoval československému lidu podporu a vyzýval k odvaze a vytrvalosti v těžké době. V kontrastu k tomu se z Romainse, symbolu francouzského bratrství, stal takřka přes noc Romains, symbol zrady.

Na Romainsovo veřejné prohlášení reagovala česká intelektuální elita zklamáním a hněvem. K. Čapek v často citovaném dopise britskému spisovateli Hermonu Ouldovi píše:

Ještě o něčem bych si rád s Vámi pohovořil; totiž o neblahém, či spíše ohromujícím projevu, který učinil mezinárodní předseda Penklubu pan Jules Romainse. Je-li to, co jsem četl, přesné znění projevu a nemůže-li pan Jules Romainse náležitě napravit jeho neobyčejně deprimující účinek na naše spisovatele a naše obecnstvo, pak cítím, že by pro mne bylo nemyslitelné, abych byl nadále členem mezinárodní organizace, jejíž předseda schvaloval to, co pro nás znamená nejhorší možné ponížení a křivdu.²⁶

Veřejně se K. Čapek k postoji J. Romainse vyjádřil jen velmi krátce, a to v poznámce pod čarou v článku nazvaném „Jak to bylo“ otištěném v *Lidových novinách* 26. listopadu 1938. Článek je reakcí na nenávislné útoky vůči Čapkově osobě a pokusem vyvracet tvrzení „protičapkovské“ propagandy. J. Romainse zmiňuje v souvislosti s pražským červnovým sjezdem mezinárodního PEN klubu: „Chcete-li proti tomu citovat říjnový projev pana Jules Romainse, najdete si, jak v červnu po sletu mluvil o Československu jako učitelce pravé demokracie, demokracie kázně. Jak vidět, nejen státy, ale i jednotlivci dovedou někdy důkladně otočit!“²⁷

Německý spisovatel Wieland Herzfelde, který našel dočasné útočiště před nacismem v Praze, vylíčil v revue *U: Čtvrtletník skupiny Blok* Romainse jako pokrytce, který se vyjadřuje smířlivě na adresu německého režimu a současně v roli předsedy mezinárodního PEN klubu vyzývá k solidaritě s jeho obětmi.²⁸ Tématu Romainsovy „zrady“ se věnovala v několika číslech Peroutkova *Přítomnost*. Příznačná je zejména

26 Čapek 1993, s. 11. Text pokračuje: „Můj milý Oulde, není to jen velký kus země, co je ztraceno, ale také velký kus svobody, demokracie a mnoha jiných mravních hodnot. Může se zdát, že není jiné cesty než přijmout to s rezignací, ale schvalovat to a blahopřát světu k tomu, co se stalo, — nikoliv, moji londýnští přátelé: to není to, co my nebo kdokoli jiný by očekával od lidí sdružených v Penklubu.“

27 Čapek 2018d, s. 850.

28 Herzfelde 1938.

rozsáhlejší studie pařížského dopisovatele *Přítomnosti* Gustava Wintera nazvaná „Francouzští spisovatelé a nynější krize“. Důrazně v ní odmítá ztotožňovat Romainsovy veřejně deklarované postoje s většinovým přesvědčením francouzských spisovatelů:

Ze spisovatelů výše jmenovaných selhal jeden, arci nikoli nejmenší — Jules Romains. Propůjčil sice svůj věhlas k akci pro udělení Nobelovy ceny Karlu Čapkovi a dal jí také k dispozici svůj vliv jako předseda mezinárodní federace PEN-klubů, takže není jistě jeho vinou, že se tato akce neskončila s úspěchem — bylo patrně již pozdě. Ale hned potom si pospíšil účastnit se oficiální slavnosti, na které blahopřál autorům mnichovského ujednání.²⁹

Winter Romainse líčí jako ctižádostivého jedince s nejen silnými literárními, ale rovněž politickými ambicemi. K jeho angažmá ve službách francouzské diplomacie dodává:

Nepochybujeme, že nakonec pozná k vlastní škodě, jak měl pravdu v Praze, když upozorňoval na nebezpečí přílišné opatrnosti. Moci sedět za jedním stolem s ministry může být ctižádostí stejně ušlechtilou jako každá jiná. Ale za jistých okolností jest člověku volit, chce-li jít za touto ctižádostí, či chce-li jednat tak, aby mohl pohlédnout svým přátelům do očí a nezardít se.³⁰

Týdeník *Přítomnost* otiskl 25. ledna 1939 pod názvem „Jules Romains se obhajuje“ překlad Romainsova článku „Les Tchèques et nous“, původně otištěného na titulní straně francouzského deníku *La Dépêche* z 1. ledna 1939, v němž reaguje na české rozhořčení. Ačkoliv vyslovuje porozumění pro pocity bolesti československého lidu, požaduje, aby Češi soudili Francii spravedlivě. Francouzský postoj obhajuje argumentem, že by obyčejní Francouzi neměli příliš mnoho chuti bojovat za Československo, o jehož existenci měli jen velmi mlhavou představu, a obviňuje též československou prvorepublikovou vládu z laxní národnostní politiky a neschopnosti včas a dostatečným způsobem řešit německou otázku.³¹ Článek v *La Dépêche* v českém prostředí už tak silnou nevoli vůči jeho pisateli jen umocnil. Překlada Romainsova textu předchází v *Přítomnosti* nepodepsaný komentář poukazující na licoměrnost argumentace francouzského spisovatele:

Ale p. Romains ani slovem nezmiňuje se o zajisté důležitém problému, zda by sebedokonalejší řešení naší vnitřní německé otázky bylo stačilo a zda to byla hlavní otázka nebo něco jiného, např. francouzský spojenecký systém proti Německu či touha Německa proniknout do střední a východní Evropy. Zejména však vyhýbá se p. Romains zmíniti se o tom, že Francie měla s námi spojeneckou smlouvu a že ji nedodržela. To je zajisté značná mezera v upřímnosti tohoto spisovatele. Nedodržení smlouvy zůstává pro nás okolností hlavní.³²

29 Winter 1938, s. 808.

30 Tamtéž.

31 Romains 1939, s. 1.

32 *Přítomnost* 1939.

Výmluvné svědectví pomnichovských protiromainsovských nálad pak přináší mezi jinými článek krajně pravicového autora Jana Picka „Případ Julesa Romainse“, v němž pisatel požaduje, aby Romainse nebyl čten ani vydáván:

Zklamalo nás tolik přátel, že na jednom konjunkturálním spisovateli už nezáleží. [...] Nyní ale vyvstala otázka, je-li nutné, abychom i nadále vydávali, kupovali a četli nákladné spisy výtečníků tohoto druhu. (Jiným kratochvilným příkladem nezdárného syna demokracie je pan Céline, jehož knihy, kterým se sotva dá říkat literatura, vydává taktéž Fr. Borový.) Nebylo by možné a nebylo by také na čase, aby naše velká nakladatelství, podniky, které mají a mohou sloužit jen a jen kultuře, zrušila smlouvy s těmito cizími autory, jejichž umělecký význam v budoucnosti ztratí hodně ze svého dnešního pozlátkového třpytu?³³

Jediný smířlivý hlas na Romainsovu adresu zazněl od jeho překladatele Jaroslava Zaorálka. V reakci na stať G. Wintra v *Přítomnosti* Zaorálek píše:

Pan dr. G. Winter zdůrazňuje v posledním čísle „Přítomnosti“, že vedle Célinea zklamal z francouzských spisovatelů jenom Romainse. To tedy patrně přehlédl autor u nás ještě známějšího: A. Maurois zná Česko-Slovensko aspoň stejně dobře jako Romainse a přece „selhal“ na celé čáře. [...] Při té příležitosti stojí snad za zmínku, že i J. Romainse patrně již chápe, jaký mír to byl v Mnichově zachráněn. V odpovědi na provolání, jež svým zahraničním přátelům rozeslal Kruh překladatelů v Praze, protestuje Romainse proti německému záboru téměř milionu Čechů a zdůrazňuje, že Mnichov podle jeho přesvědčení nikdy neměl být sankcí nespravedlivého zneužití síly.³⁴

Navzdory emotivně negativním náladám české společnosti vůči Romainsovi vycházejí ještě v první polovině roku 1939 pochvalné recenze na překlad devátého dílu *Lidí dobré vůle — Mraky na obzoru*. Projekt překládání dalších částí cyklu je ale v nakladatelství František Borový zastaven, třebaže v dané chvíli zůstává nepřeloženo ještě sedm dosud ve francouzštině vydaných dílů.³⁵

NA OKRAJI ZÁJMU

Období okupace Francie prožil Romainse jako ostatně mnoho jiných spisovatelů v emigraci v USA a později v Mexiku, kde se kromě organizátorské a politické činnosti vě-

³³ Písek 1939, s. 6.

³⁴ Zaorálek 1938, s. 832.

³⁵ Stejný osud ostatně stíhá i další autory, včetně Romainsova unanimitického soupeťníka Georgese Duhamela. Z jeho desetidílné románové kroniky o rodině Pasquierů (překlad rovněž J. Zaorálek) stačil nakladatel L. Mazáč vydat čtyři díly (*Notář z Havru, Zahradá šelem, Pohled do zaslíbené země, Svatojanská noc*), další části cyklu již zůstanou českému čtenáři neznámé.

noval práci na dalších dílech *Lidí dobré vůle*. Závěrečnou sedmadvacátou část cyklu vydal až po návratu do vlasti v roce 1946.

V roce 1947 se Romainsovo jméno objevuje na pultech českých knihkupectví na titulní straně souboru *Desatero příkázání* s podtitulem *Deset kratších románů o Hitlerově válce proti mravnímu zákonu*. Deset novel předních světových spisovatelů (mj. Thomase Manna, Franze Werfla, Andrého Mauroise, Sigrid Undsetové, Louise Bromfielda ad.) představuje parabolou k biblickým morálním imperativům, s nimiž je konfrontován jedinec, který se nachází v mezní životní situaci. Jednotlivé příběhy jsou v souboru pojaty jako svědectví hrůz, morální apely a obžaloby zároveň. Romainse je podepsán pod novelou „Nezabiješ“. Na úspěch souboru reagovalo Nakladatelství družstevní práce druhým vydáním v roce 1948. Tehdy to byl na dlouhou dobu poslední v češtině vydaný Romainsovův text.³⁶

Osud Julese Romainse v české literatuře po roce 1948 pomohl zpečetit spisek sovětského romanisty Aleksandra Abramoviče Isbacha vydaný v říjnu 1949 v českém překladu pod názvem *Současná francouzská literatura*. Isbach v něm označuje Romainse za podporovatele protilidové zrádcovské politiky mnichovanů a dává mu nálepku nepřítel Sovětského svazu.³⁷ K tomuto hodnocení zajisté přispěla nejen Romainsova politická angažovanost v závěru třicátých let a následná emigrace do Spojených států po kapitulaci Francie, ale rovněž polemické postoje k dění v Rusku po revoluci v roce 1917 a později v Sovětském svazu.³⁸

Současně je třeba neztratit ze zřetele, že k Romainsově koncepci unanimismu zaujímala komunistická doktrína vyhraněně negativní postoj. Souvisí to s fakticky podobnými východisky obou koncepcí, založenými na představě individua rozpuštěného v davu. Zatímco však v marxistické koncepci má obrat od jedince ke kolektivu sloužit jako nástroj k zobrazování dynamiky společnosti způsobem, z něhož je zřejmé, že smysl dějin je naplňován soupeřením sociálních tříd, unanimistická koncepce žádné takto založené ideově služebné postavení nemá. Romainsovův unanimismus čerpá podněty ze sociologie Émila Durkheima a obrat k davu tematizuje jako okouzlení kolektivním vědomím. Splynutí individua s davem, v důsledku čehož vzniká kolektivní duše, má pro unanimismus konečnou hodnotu. Marxistické estetice se pochopitelně musel tento koncept, který nebere v úvahu dějnotvornou funkci společenských tříd, jevit přinejmenším jako neprogresivní slepá ulička literatury. V Isbachově hodnocení má obraz Romainse coby symbolu „zrádcovské literatury“ význačnou, avšak ideologicky vyhraněnou podobu. Filozoficko-umělecká „zrada“ unanimismu spočívající v nepochopení významu rozpuštění individuality v davu je po Mnichovu symbolicky stvrzena skutečnou zradou, která autora usvědčuje ze zrádcovské povahy unanimistické literární metody. Do opozice k Romainsovi postavil Isbach prozaika a dramatika Romaina Rollanda, kterému přisoudil atribut „vlastence“ a „pravého demokrata“. Kontrast J. Romainse a R. Rollanda jako symbolů dvou pro-

36 Poslední Romainsovou hrou uvedenou na českém jevišti byl *Doktor Knock (Triumf lékařství)*, premiéra 4. 12. 1945 v Jihočeském národním divadle v Českých Budějovicích.

37 Isbach 1949, s. 11.

38 Polemické postoje zaznívají i ve stěžejním románovém cyklu. Zejména v devatenáctém a dvacátém svazku *Lidí dobré vůle — Cette grande lueur à l'Est* (Ta velká záře na východě; 1941) a *Le monde est ton aventure* (Svět je tvým dobrodružstvím; 1941).

OPEN ACCESS

tikladných principů soudobé francouzské literatury: falešného a pravdivého, pomýleného a ryziho, a nakonec i umělecky nepřesvědčivého a přesvědčivého, předurčil Romainsovu recepci v české kultuře pro příštích čtyřicet let.

Uvedený postoj k J. Romainsovi se v české kultuře zakonzervoval a v nezměněné podobě přetrval až do konce osmdesátých let. V praktickém literárním životě to znamenalo, že Romainse zmizel z pultů českých knihkupectví, edičních plánů nakladatelství a repertoáru divadel. Nevydávání jeho knih, neuvádění jeho divadelních her, nedokončení překladu stěžejního románového cyklu *Lidé dobré vůle* a absence návratů ke kratším předválečným prozaickým i básnickým textům vedlo k vytěsnění Romainse z domácího kulturního povědomí. Jméno kdysi obdivovaného spisovatele se tak ve druhé polovině 20. století ocitlo v periferní pozici bezvýznamného literáta, jehož texty mohou být čteny nejvýše jako historické dokumenty svědčící o omylech francouzské literatury. Na Romainsovy knihy česká literární historie nahlížela perspektivou reakcionářství, nadhodnocování v době vzniku, myšlenkové nepřesvědčivosti a v jistém směru i estetické nedostatečnosti. Zatímco ještě Kopalovy *Dějiny francouzské literatury* (1949) hodnotí Romainse spíše neutrálně, přestože mu nevěnují mnoho prostoru, ve Fischerově *Francouzské literatuře* (1960) je Romainse zmiňován již zcela okrajově jen jako příklad představitele uměleckého směru „s pochybnými ideovými kořeny“ (raná unanimitická tvorba), spisovatele, jehož cesta se ubírala „k opovržení lidem a do náručí politické reakce“ (vrcholná tvorba z období *Lidí dobré vůle*), a „kdysi proslulého spisovatele“, který se „ochotně zapojil“ do „protikomunistického tažení“ (období po druhé světové válce).³⁹

Jediným Romainsovým textem vydaným v českém jazyce mezi lety 1949 a 1989 je jeho raná novela *Kumpáni* (*Les Copains*), humoristický příběh vystavěný na kolektivní souhře sedmi mladých recesistů, jejichž žertům padnou za obětí obyvatelé dvou venkovských městeček ve francouzském kraji Auvergne. V roce autorova úmrtí (1972) ji v „malé“ edici Světová četba vydalo nakladatelství Odeon bez uvedení jména překladatele a s předmluvou romanisty Vladimíra Bretta.⁴⁰

O postojích české normalizační romanistiky k J. Romainsovi nejlépe vypovídá právě předmluva V. Bretta ke *Kumpánům*, která poskytuje „oficiální“ interpretační klíč jak k Romainsovu literárnímu dílu, tak především k jeho společenské angažovanosti a uměleckému programu. Brett nevybočuje z rámce pomnichovského a poválečného negativního naladění vůči spisovateli: Romainse charakterizuje jako opatrnického kariéristu, který — podle Brettova mínění — dílem ze zbabělosti a dílem z vypočítavosti kličkoval „v umění i v politice“. V uměleckém hodnocení jeho díla sice neponechává stranou pro spisovatele klíčový koncept unanimitismu, ale zdůrazňuje zejména jeho filozofickou i estetickou nezakotvenost (předmluva nese příznačný titul „Jules Romainse aneb bloudění v labyrintu unanimitismu“). Pochybnost o tomto uměleckém směru vyplývá podle Bretta již ze samotného neurčitého chápání pojmu, podle něž unanimitismus „není ani literární škola, ani filozofický systém nebo doktrína“,⁴¹ ale spíše duševní pocit moderního člověka založený na vzájemnosti a intuitivní jednotě. Z takto koncipovaného pojetí unanimitismu Brett vyvozuje, že se jedná o „učení

³⁹ Fischer 1960, s. 200, 205 a 220.

⁴⁰ Ve *Slovníku literárních děl* je později jako autor překladu uveden Josef Pospíšil.

⁴¹ Brett 1972, s. 11.

protikladné k materialismu a založené na liberalismu“⁴², tedy z hlediska marxistické kritiky o tendenci jednoznačně negativní, a Romainse označuje za jedince „podivně bloudícího v labyrintu politiky a umění, do něhož se sám uzavřel svým unanimitismem a liberalismem“.⁴³ Romainsovův život a dílo se mu implicitně rozpadá opět do tří etap: plodné období vzbuzující velké naděje (přibližně do první světové války), období literární slávy a politické kariéry (do roku 1938) a konečně období morálního selhání a úpadku.⁴⁴ Současně před čtenářem načrtává obraz Romainse jako charakterově problematického jedince, kterému scházela morální integrita celoživotně.⁴⁵

Na Brettovo hodnocení osobnosti a díla Julese Romainse⁴⁶ navazují akademické *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století, 2. díl: 1870–1930* (1976).⁴⁷ Romainsovi věnují šest stran. Zmiňují nezanedbatelný vliv jeho unanimitistické koncepce na nastupující generaci českých literátů v desátých letech 20. století, ale současně uvádějí, že později se od jeho abstraktního humanismu oddivovatelé z řad „revolucionářů“ a „avantgardistů“ odvraceli a sblížovala se s ním naopak „oficiální kultura první republiky“.⁴⁸ Romainsova unanimitistická koncepce je hodnocena jako pokrokově neproduktivní, poněvadž se vyhybá „pochopení reálné složité problematiky vztahů lidí v moderní společnosti; je jen mystickou extází tváří v tvář novodobé civilizaci sdružující lidi do kolektivů“. Romainsovův ideový význam na ose pokrokovosti je vymezen jednoznačně negativně: „Kolektivní nálady a vytváření nadindividuální atmosféry chápal Romainis spíše mýtovorně; bylo proto logické, že například v třicátých letech akceptoval i populismus. Třídní hledisko a uvědomování mas ve smyslu vědeckého socialismu mu bylo cizí. Jeho lid je většinou jen instinktivně reagující dav.“⁴⁹ Větší pozornost věnují akademické *Dějiny* Romainsovu stěžejnímu dílu *Lidé dobré vůle* (včetně povšechné dějové charakteristiky jednotlivých částí). Nastíňují autorovu koncepci cyklu a ideový záměr, který je posuzován v obdobně negativním duchu jako většina jeho tvorby: „Romainsovo idealisticky humanitářské nazírání na dějiny, jeho eklekticismus, povrchní přístup k novým, vznikajícím hodnotám socialistickým se v *Lidech dobré vůle* projevují až příliš jasně.“ Autoři akademických *Dějin* si kladou otázku, koho vlastně Romainis míní „lidmi dobré vůle“, odpověď jim umožní vynést kategorický ideový odsudek (jemuž lze rozumět zároveň jako odmítnutí prvorepublikového konceptu „obyčejného člověka“):

42 Tamtéž, s. 12.

43 Tamtéž.

44 Brett píše: „V poválečné Francii už nikdy nenabyl své bývalé popularity, protože ztratil valnou část své minulé morální prestiže a mnoho svých bývalých oddivovatelů a čtenářů. Když 14. srpna 1972 zemřel, vzdali mu poctu především jeho kolegové z Francouzské akademie a oficiální a mondénní kruhy s nimi spřízněné“ (Brett 1972, s. 14).

45 O Romainsově působení za první světové války: „Profesor Louis Farigoule byl roku 1915 mobilizován, dovedl si to sice zařídít tak, že pracoval v zázemí v pomocných službách, ale hrůzy války byly tak dalekosáhlé, že je nemohl nevidět [...]“ (Brett 1972, s. 9).

46 Nutno zdůraznit, že V. Brett se významně podílel na textu kapitol věnovaných literatuře 20. století ve Fischerově *Francouzské literatuře*.

47 Autoři kapitoly o Romainsovi: Josef Š. Kvapil a Miroslav Tichý.

48 Fischer 1976, s. 699.

49 Tamtéž, s. 681.

Jejich jádro tvořili intelektuálové a příslušníci té buržoazie, která brala ještě vážně republikánské mravní ideály, přitom se však, tak jako autor sám, děsila socialismu (proti socialismu a internacionalismu Romainů propagoval značně povrchně pomíjené „evropanství“ v buržoazně liberálním duchu).⁵⁰

Rovněž k umělecké úrovni cyklu vyslovují autoři *Dějin francouzské literatury 19. a 20. století* značné pochybnosti:

Chaotická je i koncepce a výstavba celého díla. Ve snaze zvládnout ohromnou změť osudů a dějů vypomáhá si autor často náhodou nebo předčasným potlačením rozrůstajících se motivů. Přes veškerou dlouhodečnost jeho tvůrčího záběru zůstaly některé partie jen nahozeny, nepropracovány. Zdařilé epizody a scény jsou součástí nevyváženého a často nesourodého celku. Některých novátorských technických prvků Romainů využívá bohatě, až samoúčelně (např. paralelních a simultánních záběrů).⁵¹

Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století neopomenou použít kontrastního srovnání se spisovatelem Romainem Rollandem, autorem dvou románů-řek, přičemž v tomto srovnání Romainů v návaznosti na Isbachovo hodnocení přirozeně „myšlenkově“ i „umělecky“ prohrává. Rollandovi je ostatně v *Dějinách francouzské literatury 19. a 20. století* přisuzována hodnota prakticky „nejpokrokovější“ osobnosti francouzské literatury první poloviny 20. století.

Třetí díl akademických *Dějin francouzské literatury 19. a 20. století: Od 30. let do současnosti* (1979) se Romainovi věnuje už jen okrajově, většinou pouze v kontextu tvorby jiných autorů, a když samostatně, pak jen jako jednomu z mnoha spisovatelů ve třicátých letech „podléhající[ch] sociální demagogii fašizující pravice“⁵² a tvůrců, kteří po roce 1945 „ztratili kontakt s novou dobou a jejich[ž] poválečná díla svědčí o stagnaci myšlenkové i tvůrčí“.⁵³

Na hodnocení V. Bretta nekriticky navazuje *Slovník světových literárních děl, 2. díl* (1988).⁵⁴ Jako klíč k porozumění Romainsovu dílu je opět volena dobová „unanimitická“ ideová poplatnost jeho tvorby a „neschopnost proniknout hlouběji ke kořenům zobrazených společenských jevů“.⁵⁵ Zajímavá je ale skutečnost, že za reprezentativní Romainův text je pro potřeby slovníku vybrána krátká humoristická novela *Kumpáni*, nikoliv stěžejní románový cyklus *Lidé dobré vůle*. O výběru literárního díla pro zařazení do slovníku zřejmě rozhodl prostý fakt, že šlo o jediný Romainův text, který v češtině vyšel v moderní edici, zatímco *Lidé dobré vůle* zůstali do češtiny přeloženi péčí Jaroslava Zaorálka pouze z jedné třetiny, a ani tato část se po roce 1939 nového

50 Tamtéž, s. 685.

51 Fischer 1976, s. 685–686.

52 Fischer 1979, s. 21.

53 Tamtéž, s. 142.

54 Autorkou hesla je Naděžda Macurová, která se Romainsovou ranou tvorbou zabývala ve dvou studiích z poloviny osmdesátých let, v nichž se věnuje francouzským podnětům v české literatuře desátých a dvacátých let (Macurová 1986 a 1987).

55 Macura 1988, s. 190.

vydání již nedočkala. Pro českého čtenáře tak byl cyklus *Lidé dobré vůle* v závěru osmdesátých let již nejen neznámý, ale čtenářsky prakticky nedostupný. *Slovník světových literárních děl* se o stěžejním Romainsově díle evidentně nemohl nezmínit, avšak učinil tak jen okrajově a jeho hodnocení ve shodě s V. Brettem a akademickými *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století* omezil na konstatování, že jde o ambiciózní, avšak nesourodý a umělecky nevyrovnaný projekt, který „nesouvislým a nahodilým přenášením pohledu představuje tříšť dílčích epizod umělecky různé úrovně“.

ZÁVĚR

Nového vydání či dokončení překladu zbývajících osmnácti dílů se *Lidé dobré vůle* nedočkali ani po roce 1989. Navzdory retrospektivní orientaci nakladatelské produkce devadesátých let nepřitahovaly francouzské společenské romány třicátých let prakticky žádnou pozornost. Romainsovo vrcholné dílo tak zůstalo mimo zájem nakladatelů a čtenářů. Lze to vysvětlovat rovněž skutečností, že tento typ společenského románu zachycující sociální dynamiku první třetiny 20. století ztrácel na své atraktivitě už v průběhu první poloviny čtyřicátých let (tedy ještě v době, kdy některé části románových cyklů teprve vznikaly). Jako by nové velké dějinné zvraty a společenská dramata nivelizovaly minulé lidské zápasy o podobu světa, který mezitím odumřel. Stejně jako *Lidé dobré vůle* tak zůstal nedokončený český překlad dalšího velkého francouzského románového cyklu, Duhamelovy *Kroniky Pasquierů*.

Jediným samostatným Romainsovým textem vydaným v češtině po roce 1989 je krátká novela *Království těl* (2008). Lze se domnívat, že hlavní motivací k jejímu vydání byla především autorova tematizace erotiky. Pokud můžeme hovořit o nějakém návratu k Romainsovi od devadesátých let 20. století, pak pouze ve dvou ohledech: jako k přednímu představiteli „francouzské poezie nové doby“, tedy básnické osobnosti, která neopominutelně inspirovala mladou českou poezii desátých let 20. století, a jako ke společensky angažovanému literátovi, u něhož je možné nalézt ideové kořeny „moderního evropanství“ a jehož lze označovat za jednoho z předchůdců myšlenky evropské integrace. Zahraniční badatelé v této souvislosti poukazují na jistou míru Romainsovy prozíravosti (sám Romainsově uvažoval o „evropském občanství“), na niž bylo možné po druhé světové válce myšlenkově navazovat.⁵⁶ V českém kontextu o Romainsovi jako o jednom z významných myslitelů budoucí sjednocené Evropy uvažuje F. Mezihorák.⁵⁷

Česká reflexe Romainsova literárního odkazu se zaměřuje především na jeho rané tvůrčí období (desátá a dvacátá léta). Souvisí to s novým promyšlením unanimumu nikoliv jako esteticky vyhraněného uměleckého směru, ale coby širšího myšlenkového proudu, který měl nezanedbatelný vliv na formování literární tvorby dvou českých generací (předválečné a poválečné). Vrcholná Romainsova tvorba reprezentovaná *Lidmi dobré vůle* z výše uvedených důvodů v českém kontextu moderní reflexi postrádá, ačkoliv pro zahraniční literární historiky je dlouhodobě předmětem živého badatelského zájmu. Z genologického hlediska je román *Lidé dobré vůle* vnímán jako

⁵⁶ Bogain 2013, s. 102.

⁵⁷ Mezihorák 2002.

výjimečné literární dílo představující osobitý projev francouzského meziválečného společenského románu,⁵⁸ z literárněsociologického hlediska pak jako jedinečná románová studie společenské dynamiky první třetiny 20. století.⁵⁹ Pozdní Romainsova tvorba od konce čtyřicátých let 20. století není v českém prostředí reflektována vůbec.⁶⁰ Jako první český literární historik doceňuje *Lidi dobré vůle* Jiří Šrámek.⁶¹ Ve své koncepci dějin francouzské literatury se při hodnocení Julese Romainse vyhýbá ideovému zkreslování a nivelizování jeho díla, tedy perspektivě, která přetrvávala v české literární historii až do konce osmdesátých let.

Případ české recepce Julese Romainse prozrazuje mnohé o hodnotové orientaci, uměleckých diskusích a ideových střetech uvnitř české literatury a také o vztahu politiky a literatury v domácím kontextu. Adorace autora, po níž kontradiktoricky dochází k jeho cílenému odsunutí na periferii zájmu a vymazávání z dějinné paměti, není přirozené v literární historii 20. století nijak výjimečným jevem. Na české recepci Julese Romainse je však pozoruhodná její provázanost s některými klíčovými aspekty domácí kultury, za něž je možné považovat nástup generace K. Čapka, prvotní umělecká východiska poválečné avantgardy, vznik meziválečného kultu „obyčejného člověka“, symbolizace francouzského přátelství v době první republiky, z něhož se po Mnichovu 1938 stává zrada, a po únoru 1948 přetavení tezí o zrádčovství do tezí o reakcionářství a úpadkovém směru literatury, v nichž se pro českého čtenáře autor ztrácí. Z dnešního pohledu považujeme za nejzávažnější důsledek marginalizace Romainsovy pozice v kontextu české a do češtiny přeložené světové literatury absenci kompletního překladu *Lidi dobré vůle*. Nedokončení vydání českého překladu znemožnilo Romainsovu stěžejnímu dílu stát se součástí plnohodnotné komunikace uvnitř české literatury a současně vytvořilo prostor pro zkreslování charakteru a umělecké úrovně cyklu. Česká literatura je tak ochuzena o přístup k jednomu ze zásadních cyklických románů 20. století.

LITERATURA:

Abłamowicz, Aleksander. <i>Francouzský román mezi dvěma světovými válkami</i>. Přel. Helena Stachová. Ostrava: Tilia, 1997. Bogain, Ariane. „Jules Romain's Vision of a United Europe in Interwar France: Legacy and Ambiguities“. <i>Modern & Contemporary France</i>, 2013, č. 21, s. 89–105. Brett, Vladimír. „Jules Romain aneb bloudění v labyrintu unanimismu“. In <i>Romain, Jules. Kumpáni</i>. Praha: Odeon, 1972, s. 7–15.	Coenen-Hutler, Jacques. „Jules Romain, « poète de la sociologie »“. <i>La Revue européenne des sciences sociales</i>, 2016, č. 2, s. 251–276. Čapek, Karel. <i>Spisy: Korespondence II</i>. Ed. Marta Dandová. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 11. Čapek, Karel. „Jules Romain“. In <i>O umění a kultuře 1</i>. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018a, s. 252–256. Čapek, Karel. „Jules Romain: Vojsko ve městě“. In <i>O umění a kultuře 1</i>. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018b, s. 302–307.

58 Abłamowicz 1997, s. 91.

59 Coenen-Hutler 2016.

60 Poválečná Romainsova tvorba již nemá srovnatelný význam s jeho ranými a vrcholnými texty a zůstává obvykle stranou zájmu i zahraničních badatelů (srov. Šrámek 1997, s. 273).

61 Šrámek 1997, s. 272 a 273.

- Čapek, Karel. „Jules Romains v Praze“. In *O umění a kultuře 3*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018c, s. 132.
- Čapek, Karel. „Jak to bylo“. In *O umění a kultuře 3*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2018d, s. 848–854.
- Černý, Václav. *Literární pondělí: Texty z Lidových novin 1936–1938*. Ed. Klára Soukupová. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.
- Fischer, Jan Otokar a kol. *Francouzská literatura (stručný nástin vývoje)*. Praha: Orbis, 1960.
- Fischer, Jan Otokar. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století, 2. díl: 1870–1930*. Praha: Academia, 1976.
- Fischer, Jan Otokar. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století, 3. díl: Od 30. let do současnosti*. Praha: Academia, 1979.
- Herzfelde, Wieland. „K šestnáctému sjezdu P.E.N. Clubů v Praze ve dnech 26.–30. června 1938“. U: *Čtvrtletník skupiny Blok*, 1938, č. 3., s. 231–234.
- Isbach, Aleksandr Abramovič. *Současná francouzská literatura*. Přel. N. Andělová. Praha: Orbis, 1949.
- „Jules Romains se obhajuje“. *Přítomnost: Nezávislý týdeník*, 1939, č. 4, s. 54.
- Kneidl, Pravoslav. *Setkání s Prahou*. Eds. Jarmila Schreiberová, Miloslav Kopecký a Hugo Schreiber. Praha: Perseus, 2005.
- Kopal, Josef. *Dějiny francouzské literatury*. Praha: Melantrich, 1949.
- Krátká, Petra. *Český PEN-klub v letech 1925–1938*. Praha: Libri, 2003.
- Macura, Vladimír a kol.. *Slovník světových literárních děl, 2: M–Ž*. Praha: Odeon, 1988.
- Macurová, Naděžda. „Francouzské kulturní podněty v teoretických sporech počátku 20. let“. *Česká literatura*, 1986, č. 2, s. 137–149.
- Macurová, Naděžda. „Šaldovo pojetí kolektivismu v jeho pohledu na francouzskou literaturu let desátých a dvacátých“. *Česká literatura*, 1987, č. 5–6, s. 501–504.
- Malá, Zuzana. „Recepce francouzského unanimismu v české avantgardě“. *Svět literatury*, 2013, č. 48, s. 75–90.
- Mezihorák, František. *Galerie velkých Evropanů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.
- Norish, Peter John. *Drama of the Group: A Study of Unanimism in the Plays of Jules Romains*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Picek, Jan. „Případ Julese Romainse“. *Aktivisté*, 1939, č. 3, s. 6.
- Romains, Jules. *Lidé dobré vůle I. — Šestého října*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Fr. Borový, 1937.
- Romains, Jules. „Les Tchèques et nous“. *La Dépêche: Journal quotidien*, 1. 1. 1939, s. 1.
- Říhová, Zuzana. *Vprostřed davu: Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem*. Praha: Academia, 2016.
- Šalda, František Xaver. *Šaldův zápisník 6*. Praha: Otto Girgal, 1934, s. 304.
- Šalda, František Xaver. *Šaldův zápisník 8*. Praha: Otto Girgal, 1936, s. 318–320.
- Šalda, František Xaver. „Jules Romains“. In *Kritické projevy IX*. Eds. Rudolf Havel a Ludmila Lantová. Praha: Československý spisovatel, 1954a, s. 225–228.
- Šalda, František Xaver. „Ještě slovíčko o Jules Romainsovi“. In *Kritické projevy IX*. Eds. Rudolf Havel a Ludmila Lantová. Praha: Československý spisovatel, 1954b, s. 235–236.
- Šrámek, Jiří. *Dějiny francouzské literatury v kostce*. Praha: Votobia, 1997.
- Vančura, Vladislav. „Jules Romains v Národním divadle“. In *Řád nové tvorby*. Eds. Milan Blahynka a Štěpán Vlašín. Praha: Svoboda, 1972, s. 279.
- Winter, Gustav. „Francouzští spisovatelé a nynější krize“. *Přítomnost: Nezávislý týdeník*, 1938, č. 51, s. 808–809.
- „Un discours de M. Jules Romains à Toulouse“. *Le Temps*, 31. 10. 1938, s. 6.
- Winter, Gustav. *To není konec Francie*. London: Kruh přátel československé knihy pění týdeníku Čechoslovák, 1941.
- Zaorálek, Jaroslav. „Jules Romains a André Maurois“. *Přítomnost: Nezávislý týdeník*, 1938, č. 52, s. 832.
- Zizler, Jiří. „Jaroslav Zaorálek“. In *Lexikon české literatury 4*. Eds. Luboš Merhaut a kol., Praha: Nakladatelství Academia, 2008. s. 1679–1681.